

TÜRK

2020, Yıl/Year: 8, Sayı/Issue: 21, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 15.05.2020

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 07.06.2020

Sayfa / Page: 402-411

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

 Zehra FİDAN

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi
zehrafidan1864@gmail.com

ALİ ŞİR NEVÂİ'YE ATFEDİLEN SEB'ATÜ EBHUR İSİMLİ ESERİN MÜELLİF KARMAŞASINA DAİR BAZI TESPİTLER

Öz

Yazma eser kataloglarında Ali Şir Nevâî adına *Seb'atü Ebhur* isimli bir sözlük kayıtlıdır. Arapça olan eser üzerine bugüne kadar bir neşir çalışması yapılmamıştır. Ancak 1956 ve 1957'de yayımlanmış iki makale (Agâh Sırrı Levend, "Nevâî'nin Arapça Sözlüğü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1956, 239-249; Ahmed Ateş, "Ali Şir Nevâî'nin Arapça Sözlüğü Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1957, 183-188.) eserden bahseder. İlki tanıtımını yapar, diğeri tanıtım üzerinden eldeki verilerle eserin Ali Şir Nevâî'ye ait olup olamayacağını sorgular. Kataloglarda *Seb'atü Ebhur* ismiyle kayıtlı olan bir başka eser de Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisarî'ye aittir. Bu iki eser biyografik kaynaklarda da birbiriyle karıştırılmıştır. Bu çalışmada amacımız, Agâh Sırrı Levend'in ilim alemine tanıttığı ve Ahmed Ateş'in de üzerinde değerlendirmede bulunduğu, *Seb'atü Ebhur* isimli eserin Ali Şir Nevâî'ye ait olup olmadığı mevzusuna bir açıklık getirmek değildir. Amacımız, Ahmed Ateş'in makalesinde öne sürdüğü söz konusu Arapça-Arapça sözlüğün Akhisarlı Abdülcelil bin Yûsuf'a ait olabileceği fikrinin doğru olamayacağını belirtmek ve bu kişi ile eserine dair bilgi sunmaktır. Böylece birbirini takip eden kaynaklardaki bilgi yanlışlıkları biraz olsun düzelmiş, karışıklık önlenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şîr Nevâî, Abdülcelîl b. Yûsuf el-Akhisarî, Seb'atü Ebhur, manzum sözlük, şerh

SOME DETERMINATIONS ABOUT AUTHOR CONFUSION OF THE WORK CALLED SEB'ATU EBHUR WHICH ATTRIBUTED TO ALÎ ŞÎR NEVÂÎ

Abstract

In manuscript catalogues, a dictionary called Seb'atu Ebhur is registered under the name of Ali Şîr Nevâî. There has been no study on this Arabic work. However, two articles (Agâh Sırrı Levend, "Nevâî'nin Arapça Sözlüğü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1956, 239-249; Ahmed Ateş "Ali Şîr Nevâî'nin Arapça Sözlüğü Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1957, 183-188.) published the mentioned literary work in 1956 and 1957. With the available data, first one introduce and the other one is ask whether the literary work belongs to Ali Şîr Nevâî. Another work registered in the catalogues under the name *Seb'atü Ebhur* belongs to Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisarî. These two works are also confused with each other in biographical sources. Our aim is not to clarify the issue of whether *Seb'atü Ebhur*, which was introduced by Agâh Sırrı Levend in 1957 to the world of knowledge, and also Ahmed Ateş has been evaluated it, belongs to Ali Şîr Nevâî. Our aim is to point out that the opinion that the Arabic-Arabic mentioned in Ahmed Ateş's article may belong to Abdülcelîl bin Yûsuf from Akhisar cannot be true and to provide information about this person and his work. Thus, the information inaccuracies in successive sources will be slightly improved and confusion will be prevented.

Keywords: Ali Şîr Nevâî, Abdülcelîl b. Yûsuf el-Akhisarî, Seb'atü Ebhur, versified dictionary, commentary

GİRİŞ

Yazma eser kütüphanelerimizde binlerce eserin olduğu ve 21. yüzyıl dünyasında bu eserlerin büyük bir kısmının bilindiği düşünülse de mevcut bilgileri etkileyebilecek, tarihin seyrini değiştirebilecek yeni bilgilerin her an bir yerlerden çıkma ihtimali de vardır. Bu yüzden yazmalar üzerine yapılan eser neşirleri, arşiv ve katalog çalışmaları, bizzat eserlerin kendileri; kişiler ve mevzular üzerine malzeme barındırdığı için hep değerlidir ve bu değerini kaybetmeyecektir. Yazmalar dünyasında her an her şeyle karşılaşma ihtimalimizin olduğu, uzak diyarlardan gelebilecek küçük bir bilgi, yeni bir nüsha keşfi, katalog yanlışlıklarının düzeltilmesi gibi değişikliklerle doğru bilinen bilgilerin değişebileceği açıktır.

Bir eser, müellif ve eserin konusu hakkında fikir beyan edebilmek için ne yazık ki katalog bilgileri her zaman yeterli değildir, biyografik ve bibliyografik kaynaklardan da iz sürmek gerekir. Ancak zaman zaman bu kaynaklarda da karışıklık-yanlışlık olabilirken birbirini takip eden çalışmalarda bu bilgi yanlışlıkları devam edebilmektedir. Bu yüzden bir eser hakkında en sağlam

bilgiyi yine eserin kendisi ve müellifin sözleri verir. Bu çalışmada da eser metninden elde edilen veriler diğer kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırılıp doğru sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Abdülcelil bin Yûsuf tarafından kaleme alınan *Şerh-i Seb'atü Ebhur*'dan yazarın hayatına ve eserlerine dair malumat edinmek mümkündür. Bu malumatların rehberliğinde biyografik ve bibliyografik kaynaklardaki eser-yazar-vefat tarihi gibi karışıklık söz konusu olan bilgiler değerlendirilerek Ahmed Ateş'in aşağıda aktardığımız makalesinde öne sürdüğü gibi Ali Şîr Nevâî'ye atfedilen Arapça-Arapça sözlüğün Akhisarlı Abdülcelil bin Yûsuf'a ait olup olamayacağı mevzusuna açıklık getirilecek ve kataloglarda geçen aynı isimdeki bu iki eserin ne olduğuna ve konusuna dair bilgiler verilecektir.

İNCELEME

1. Ali Şîr Nevâî'ye Atfedilen Seb'atü Ebhur

Agâh Sırrı Levend, 1956 yılında *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*'de yayımladığı "Nevâî'nin Arapça Sözlüğü" isimli makalesiyle Ali Şîr Nevâî'nin o zamana kadar bilinmeyen Arapçadan Arapçaya bir sözlüğünün olduğunu ilim alemine duyurur.¹ Bu eser mevcut bilgilerimizle kütüphanelerde sekiz nüshası² olan, Ahmed el-Menîni (ö. H.1172 / M.1759) tarafından temize çekilmiş, Arapça-Arapça hacimli bir sözlüktür. Levend, makalesinde -Menîni'nin eserin önüne ve sonuna eklediği malumattan hareketle- sözlük hakkında bilgi vererek sözlüğün Menîni tarafından istinsah edilme hikayesini aktarır. Buna göre Menîni bu eseri, Şam Valisi ve Hac Emîri Osman Paşa'nın isteği üzerine Ali Şîr Nevâî'nin müsveddelerinden temize çekmiş ve gerekli yerlerde, kullanılan kaynak eserlere de müracaat etmiştir. Ve H.1149/M.1736 yılı Muharrem ayı içinde bir Pazar günü istinsahını tamamlamıştır (Levend 1956: 241).

Menîni'nin eserin başına eklediği besmele ve hamdeleden sonra Nevâî'nin yazdığı düşünülen kısımlardan anlaşıldığına göre Ali Şîr Nevâî,

"bu konuda yazılmış sayısız eserleri kandırıcı bulmadığı için bu eseri kaleme aldığını, eski sözlüklerde bulunanları da içine alan, hususıyla Kur'an'ın anlamlarıyla hakikatlerini, hadislerde geçen bilinmedik kelimelerle onların inceliklerini, 'itnâb u icâz' ile 'hakikat ü mecâz' yolunda 'kinâye vü istiâre'lerin en uygununun, ibarelerin en güzeliyle Arap 'fasîh ve belîğ'lerinden nakledilegelenleri toplayan bu eseri meydana getirdiğini" (Levend 1956: 240).

bildirir. Temelde yedi eserden (Sihâhü'l-Cevherî, Tekmiletü's-Sağânî, Keşşâfü'z-Zemahşerî, Garâyibü'l-Hadîs, Mufassal, İbnü'l-Hâcib'in iki Mukaddime'siyle şerhleri, Makâmât şerhleriyle

¹ Sonraki yıllarda eserin adının anıldığı diğer yayınlar için bkz.: (Levend 1958: 208; 1965: 3-4; <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-sir-nevai> [Erişim: 25.03.2020]).

² Süleymaniye Kütüphanesi. Ayasofya. No: 4862. 397 varak.

Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. No: 3217. 733 varak.

Süleymaniye Kütüphanesi. Şehid Ali Paşa. No: 2630. 538 varak.

Süleymaniye Kütüphanesi. Reisü'l-Küttâb. No: 1086. 402 varak.

Süleymaniye Kütüphanesi. Reisü'l-Küttâb. No:1087. 359 varak.

Süleymaniye Kütüphanesi. Nuruosmaniye. No: 4752. 208 varak.

Agâh Sırrı Levend bu ilk 6 nüshanın, katalog bilgilerini vererek nüshalar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur (1956: 239-249).

Ayrıca eserin, diğer iki nüshasından da başka bir makalesinde (1957: 191. Dipnot 4) haber vermiştir:

Süleymaniye Kütüphanesi. Atif Efendi. No: 2718. 432 varak.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi. Veliyüddin Efendi. No: 3106. 488 varak.

güvenilir divanlardan ve başka sözlüklerden okuyabildikleri) faydalandığı için eserine isim olarak yedi deniz anlamındaki *Seb'atü Ebhur*'u uygun görmüştür (Levend 1956: 240). *Seb'atü Ebhur* Kâmûs'ta olduğu gibi kelimelerin son harfi bâb sayılarak Arap alfabesine göre 28 bâba ayrılmış ve kelimelerin ilk harfi fasıl sayılarak her bâb 28 fasıl üzerine tertiplenmiştir (Levend 1956: 241). Levend,

“Menîni'nin sözüne güvenilir tanınmış bilginlerden olması, çağdaşı olan Murâdî'nin³ Sülkü'd-Dürer'de (1874: 135) *Seb'atü Ebhur*'dan bahsetmesi, eserin Nevâî'ye ait olup olmadığı hakkında tereddüde yer bırakmıyor. Nevâî'nin de böyle bir eseri yazacak kudrette olduğuna şüphe yoktur. Anlaşıyor ki, Nevâî bu eserini ömrünün son yıllarında kaleme almış, onu beyaza çekmeye zaman ve imkan bulamamıştır.” (1956: 243).

diyerek eserin Ali Şîr Nevâî'ye ait olabileceğine dair eldeki delilleri sunar, ardından da mevzu karşısındaki şaşkınlığını şu şekilde dile getirir:

“Ancak, insanda merak uyandıran bir nokta kalıyor: Nevâî gibi ünlü bir şairin böyle bir eseri, nasıl oluyor da ölümünden sonra hemen meydana çıkmıyor? Ölümünden 250 yıl geçtikten sonra, bilinmeyen biri tarafından Şam valisinin hazinesine getiriliyor.” (1956: 243).

Ahmed Ateş ise Agâh Sırrı Levend'in söz konusu makalesinden hareketle keşf edilen yazma eserin gerçekten Ali Şîr Nevâî'ye ait olup olamayacağı hakkında değerlendirmede bulunur (1957: 183-188). Agâh Sırrı Levend'in ilim alemine tanıttığı bu eserin şüphesiz önemli bir eser olduğunu ancak Levend'in de şaşkınlıkla karşılayarak Ali Şîr Nevâî gibi önemli ve hakkında pek çok malumat bulunan birinin böyle bir esere sahip olduğunun bugüne kadar bilinemeyip hiçbir kaynakta bu eserden bahsedilmeyişine şaşırarak bir durum değerlendirmesi yapar.

Ateş, makalesinde Levend'in verdiği bilgiler üzerinden eserin sahibine dair iki seçeneğin olduğu üzerinde durur. İlk seçenek Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zunûn*'da *Seb'atü Ebhur* isimli bir eserin sahibini Abdülcelîl b. Yûsuf el-Akhisarî olarak kaydetmesi, ikinci seçenek ise Menîni'ye güvenilir olarak eserin sahibinin Ali Şîr Nevâî olabileceğidir. Ateş, Ali Şîr Nevâî'nin meşhurluğu ve hakkındaki bilgilerin çok olması; ancak ne biyografik ne bibliyografik kaynaklarda böyle bir eserin olduğu dair bir malumatın bulunmadığı fikrini daha kuvvetli bularak eserin Akhisarlı Abdülcelîl bin Yûsuf'a ait olabileceğini öne sürer. Ancak eserin manzum lügat olarak kayıtlı olduğu, manzum lügatse bu kadar hacimli olamayacağı, Kâtib Çelebi'nin söylediği ile Bursalı Tahir'in söylediği iki eserin aynı eser olamayacağı ama Kâtib Çelebi'nin söylediği eserin Levend'in tanıttığı söz konusu eser olabileceği hususları üzerine fikirlerini paylaşır.

Öncelikle Ateş, Nevâî'nin yazma ve basma halindeki eserlerinin neşredilmiş tam bir bibliyografisinde eserin adının geçmediğini belirtir:

“Nüshalarda göze çarpan ilk şey, el-Menîni'nin önsözünden ve sonsözünden başka hiçbir yerde, Nevâî'nin adına veya *Seb'atü Ebhur*'un Nevâî tarafından yazılmış olduğuna delâlet edebilecek herhangi bir kayda tesadüf edilmemesidir. Bundan dolayı akla hemen bu eserin Nevâî'ye ait olup olmadığı sorusu gelmektedir. Bu şüpheyi kuvvetlendirecek başka sebepler de vardır:

³ Silkü'd-Dürer müellifi Murâdî'nin babası Ali b. Muhammed el-Murâdî, Ahmed el-Menîni'nin öğrencisidir <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-el-menini> [Erişim: 25.03.2020]. Bu bilgiden hareketle, Silkü'd-Dürer'deki bilgilerin birinci ağızdan yani Menîni'nin kendisinden elde edildiğini düşünebiliriz.

Nevâî'nin bilinen eserlerinin hepsi, oldukça mebzul nüshalar halinde, bu güne kadar muhafaza edilmiş, ve 1941 yılında, doğumunun beş yüzüncü yıl dönümü münasebeti ile, bilhassa Rusya'da yazma ve basmalarının tam birer bibliyografyası neşredilmiş bulunmaktadır. Bu kadar büyük ve mühim bir eserden bunlar arasında hiç bahsedilmemiş olması cidden şaşılacak bir şeydir." (1957: 184).

Ardından söz konusu eserle alakalı başka bir yerde herhangi bir malumat olmadığına dikkat çeker:

"Diğer taraftan Ali Şîr Nevâî'nin hayatı hakkında, başka hiçbir Türk ve İran şairi ile kıyaslanmayacak kadar geniş, ve tarihler, tezkireler, monografiler, hatıralar gibi, türlü kaynaklardan gelen esaslı bilgilere sahip bulunuyoruz. Nevâî'nin hayatının her halde oldukça uzun bir zamanını doldurmuş olması gereken bu eserin dost ve yakınlarının dikkat nazarlarını çekmesi ve bunların bu sözlükten bahsetmeleri gerekirdi. Halbuki bu kaynaklarda da böyle kayıt veya işarete tesadüf edilmemektedir." (1957: 184).

Ve yaşadığı coğrafya ve zaman sebebiyle Menî'nin Ali Şîr Nevâî'yi yeteri kadar tanımadığını düşünmektedir:

"O halde bu eserin Ali Şîr Nevâî'ye ait olduğu hususunda elimizde yalnız el-Menî'nin sözleri bulunmaktadır. Böyle bir durumda Nevâî'den çok uzak bir çevrede ve oldukça geç bir zamanda yetişmiş bir kimsenin tanıklığına ne derece değer verilebilir? El-Menî'nin istifade etmesi mümkün hiçbir kaynakta bulamayacağı bu bilgiyi nereden çıkarmış olabilir? Kendisinin Nevâî hakkında bilinen kaynakları bile görmemiş olduğu ve onun hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı da iddia edilebilir. Çünkü o Nevâî'den bahsederken *el-'allâmetü'l-muhakkik ve'l-cehbezü'l-lugaviyyü'l-mudakkik (gerçekleyici büyük bilgin ve inceleyici sözlükçü dâhi)* gibi tabirler kullanmaktadır. Halbuki bu kaynakları görüp, onu biraz tanımış olsaydı, hiç olmazsa büyük bir şair olduğunu da sözlerine eklemesi gerekirdi." (1957: 184-185).

"Buna göre el-Menî'nin *Seb'atü Ebhur*'u Nevâî'ye isnad ederken, iki şeye dayanmış olması mümkündür: Ya ağızdan bir rivayet, yahut Osman Paşa'nın eline geçen nüshada bulunan bir kayıt. Ağızdan rivayetin mahiyet ve değerini şimdi tayin etmemize imkan yoktur. Fakat hiçbir kaynak tarafından teyit edilmeyen bir rivayetin hem de bu kadar geç olarak ve yabancı bir çevrede meydana çıkan bir rivayetin mevsuk olması pek az muhtemeldir. İkinci ihtimale gelince, metin ve başka kaynaklar veya harici herhangi bir delil teyit edilmedikçe, nüshalar üzerinde görülen yazılara hiçbir değer verilemeyeceğini pek çok tecrübeler ispat etmiştir. O halde burada da böyle bir yanlış kayıt karşısında bulunmamız, bunun değerini iyi tespit edemeyecek olan el-Menî'nin gibi bir bilginin buna aldanmış olması mümkün değil midir?" (1957: 185).

diyerek Menî'nin tarafından yayılıp günümüze gelen bu rivayetin doğruluğunu sorgulayan Ateş, konuyla alakalı başka kaynaklarda araştırma yaparak Brockelmann'ın *Geschichte der Arabischen Litteratur*'unda bu adda bir eserin zikredilmediğini ancak Keşfü'z-Zunûn ve Osmanlı Müellifleri'nde birtakım bilgiler olduğunu söyleyerek kafa karıştırıcı bulunduğu bu bilgileri makalesinde ele almıştır (1957: 186-187).

"Âşir Efendi, yani Reisü'l-küttâb kütüphanesinde *Seb'atü Ebhur*'un yalnız el-Menî'nin istinsah ettiği nüshanın kopyası vardır. Böyle olunca onun manzum lügat kaydını nereden çıkardığını anlamak mümkün değildir. Sonra Akhisârî'nin *Seb'atü Ebhur*'u gerçekten manzum

bir lügat olsa idi, çok küçük olması lazım gelirdi ve Kamus'tan fazla kelimeyi ihtiva edemezdi. Eğer Bursalı Tahir'in kaydında bir yanlışlık yoksa, onun bahsettiği eserin Kâtib Çelebi'nin bahsettiği *Seb'atü Ebhur*'un elimizde nüshaları bulunan *Seb'atü Ebhur* olduğu muhakkak sayılabilir. O halde bu eser için şimdilik iki yazar gösterilebilir:

1. Kâtib Çelebi'ye istinad ederek, 'Abdülcelil b. Yûsufî'l-Akhisârî
2. El-Menîni'ye istinad ederek, Ali Şîr Nevâî" (1957: 187).

diyerek Ateş, makalesinin sonunda kaynaklardan yola çıkarak *Seb'atü Ebhur*'un yazarının kim olabileceğine dair iki ihtimalin olduğunu ve kendisinin ilkinin daha mümkün bulunduğunu dile getirir. Sonuç bölümümüzde bu bilgi karışıklıklarının bir kısmına açıklık getirilmiştir.

2. Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî'nin *Seb'atü Ebhur*'u

Ahmet Ateş'in makalesinde bahis konusu ettiği Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî⁴ tarafından kaleme alınan eser, hayvanlar üzerine hazırlanmış bir manzum sözlük ve onun yine yazarı tarafından hazırlanmış şerhidir.⁵ Şu anki bilgilerimizle iki nüsha⁶ olan eserin manzum sözlük kısmı müstakil olarak kütüphanelerde mevcut değildir.

Yazarın mukaddimedeki

"**Seb'atü Ebhur** nâm lügat-ı hümâmî nazm idüp bunun i'câm u harekât ve mu'cemât u muhtemelâtın şerh u beyân ve müşkilâtını keşf ü 'ayân için bir şerhi tahtîr ve zebr ü taştîr ve metinde mezkûr olan hayvanâtun tabâyî' ü havâşşını tahtîk ü tedkîk eylemek için..." (34 Nk 4755, 2a).

ifadeleri eserin hayvanların özellikleri üzerine hazırlanmış bir sözlük ve şerhi olduğunu bildirir.

Yazar, yedi bahir şeklinde düzenlediği için eserine *Seb'atü Ebhur* adını uygun görmüştür:

"Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilât

Seb'atü Ebhur oğı āb-ı hayāt

Seb'atü Ebhur işbu manzûmenün adıdur. Yedi bahırde vâkî' olduğün işbu manzûmeye **Seb'atü Ebhur** tesmiye olunmuşdur." (34 Nk 4755, 13b).

Ayrıca bu eserde hayvanların isim, künye ve lakaplarını ele aldığını, ele aldığı hayvanların (ya da hayvanların künye, lakap ve özelliklerinin) sıradan insanlar tarafından bilinemeyeceğini, yedi bahir içinde pek çok cevher bulunup bunların ezberlenmesinin iyi olacağını söyler:

"Huzâyâ çok şenâ kim şimdi baña

Naşîb itdi yine bir nazmı imlâ

...

⁴ Hakkında detaylı malumata sahip olmadığımız Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî'nin -eserinin yazılış tarihinden hareketle H.1026/M.1617 yılında hayatta olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu bilgi, biyografik kaynaklarda mevcut değildir ve bu kaynaklardaki -yanlış olduğunu düşündüğümüz- bilgiler sonuç bölümünde ele alınmıştır.

⁵ Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî'nin *Şerh-i Seb'atü Ebhur*'unun detaylı bir tanıtımı müstakil bir çalışma olarak tarafımızdan yapılacaktır.

⁶ Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî (H.1026/M.1617). *Şerh-i Seb'atü Ebhur*. Nuruosmaniye Kütüphanesi. Nuruosmaniye Koleksiyonu. 34 Nk 4755. 512 varak.

Abdülcelil bin Yûsuf el-Akhisârî (H.1026/M.1617). *Şerh-i Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Yahya Tevfik Koleksiyonu. No: 00312. 88 varak.

Getürdüm niçe hayvānuñ künāsın
 Bu nazm içre atasıyla anasın
 ...
 Bu nazm içre getürdüm niçe hayvān
 Esāmīsın ki bilmez degme insān
 ...
 Getürdüm silk-i nazma bu nükātı
 Le‘ālī vü dürer gibi lügātı
 ...
 Çü geldi nazma bunca dürr ü cevher
 Yedi baħr içre her bir baħri kevşer
 ...
 Revādur Seb‘atü Ebħur aña nām
 Sezādur *Heft Ebħur* hem buña nām

Şerh: *Heft* feth-i hā ve sükün-ı fā ile yedidür seb‘a ma‘nāsına. Ve *ebħur* cem‘-i baħrdur zamm-ı bā ile buħūr ve kesr-ile biħār gibi. Ve baħr deryādur.” (34 Nk 4755, 15a-16a).

Abdülcelil bin Yūsuf, eserine başlamadan önce, 202 parça eserden yararlandığını belirttiikten sonra bunları **Tefāsīr, Ehādīs, Fürū’-ı Fukahā, Lügāt, Tevārīh, Tıb, Arabiyye ve Fünûn-ı Şettâ** başlıkları altında tasnif etmiştir.

“Ve her hayvān zıkr olunduğda aña müte‘allık ba‘z-ı aħkām u aqvāl ve dırüb-ı emşāl ve ħavāşş u ta‘birāt ve münāsib fevā’id ü ħikāyāt ve ba‘z-ı lügāta münāsib rivāyāt ve taşĥiħine kütüb-i mu‘teberātın imā ve işārāt ile **iki yüz iki** pāre kitāblardan alınup yazıldı ve ol kitāblarıñ adı bu maħalde işāret olundu.” (34 Nk 4755, 4a).

diyerek eserlerin isimlerini saymıştır.

Yüze yakın hayvanın madde başı olduğu eserde süpürge, nergis, balta, gemi, hardal, buğday, peri, dünya, ölüm, açlık, parmak, değirmen, dağ, mağara gibi eşya ve bitki isimleri ile çeşitli kavramlar da bulunmakla birlikte yeri geldikçe melekler, peygamberler ve tarihî şahsiyetler de madde başı olarak ele alınıp haklarında açıklamalar yapılmıştır. Esere konu edilen hayvanlardan bazıları şunlardır: Geyik, bit, katır, serçe, fil, kurbağa, ayı, tavuk, at, karga, maymun, koyun, sinek, horoz, arslan, papağan, kurt, manda, kirpi, tarla faresi, tavşancıl, akrep, saksağan, yengeç, güvercin, sakangur, bülbül, sığırcık, kumru, şahin, kaplumbağa, kertenkele, deve kuşu, tavşan, boyunburan, anka, tavus, örümcek, turna, köpek, kılıç, leylek, inci, hüdhüd, yılan, kelebek, kaplan, balık, sığır...

Şerh; **el-Emsāl, et-Ta‘bīr, el-Havāss, el-Hükm, ‘Acībe-Garībe, Hikāye, Fā’ide** gibi başlıklar altında oluşturulmuş ve her bölümün sonunda o bölümdeki bilgiler için faydalanılan kaynak eserler mutlaka zikredilmiştir.

SONUÇ

1. Abdülcelîl bin Yûsuf'un eseri kataloglarda *Şerh-i Seb'a-i Ebhur* şeklinde geçmektedir. Eser metninden alarak yukarıda alıntıladığımız kısımlarda da görüleceği gibi eserin ismi "yedi deniz" anlamında ve sıfat tamlaması şeklinde oluşturulmuştur. Arapça ağırlıkta bir eser olması ve eser içindeki bölüm başlıklarının da Arapça verilmiş olması, bizce eserin isminin de bu şekilde olması gerektiğinin kanıtıdır. Arapça dilbilgisi kaideleri dikkate alındığında ve Ali Şîr Nevâî'ye atfedilen diğer eserin adının da *Seb'atü Ebhur* olduğu düşünüldüğünde Abdülcelîl bin Yûsuf'un kaleme aldığı Arapça-Türkçe manzum sözlüğü *Seb'atü Ebhur* ve o sözlük üzerine yine kendisinin hazırladığı şerhi *Şerh-i Seb'atü Ebhur* olmalıdır. Bu yüzden yukarıdaki bölümlerde de bu şekildeki kullanım tercih edilmiştir.

2. Yukarıda bahsi geçen Ali Şîr Nevâî'ye atfedilen eserin nüshalarından Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi 3106 numaralı nüsha bugün kütüphane kayıtlarında Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisârî adına kayıtlıdır. Söz konusu nüshayı Ağâh Sırrı Levend görmüş ve yukarıda bahsi geçen Arapça-Arapça eserin bir nüshası olarak makalesinde (1957: 191. dipnot 4.) anmıştır. Tarafımızdan da görülen nüsha, *Seb'atü Ebhur* isimli Arapça-Arapça lügatin bir nüshasıdır ve Abdülcelîl bin Yûsuf tarafından yazılmış olamaz. Katalogdaki bu bilgi yanlış düzeltilmelidir.

3. Abdülcelîl bin Yûsuf'un eserindeki "Ve biñ yigirmi altı târihinde Cumâde'l-ülânun yigirmi üçüncü gicesinde leyletü'l-eħadde bi'smi'llâhi'r-raħmâni'r-raħim el-ħamdü li'llâh bunda tamâm oldı." (34 Nk 4755, 46b) cümlesinden eserin bitiş tarihini öğreniriz. Buna göre (1026 yılının 23 Cemâziye'l-evveli Pazartesi gecesı) 1617 yılının 29 Mayıs Pazartesi gecesı eser tamamlanmıştır. Bu bilgi bize çeşitli kaynaklarda⁷ geçen yazarın *Kanuni dönemi (1520-1566) âlimlerinden olduğu* ya da *H.980 (M.1573) yılında vefat ettiği* bilgisinin de doğru olmadığını gösterir.

4. Kâtib Çelebi eserde Kâmûsu'l-Muhît'e göre kelime fazlalığı olduğunu yazmış ve yazar olarak Abdülcelîl bin Yûsuf'u göstermiştir.⁸ Osmanlı Müellifleri'nde ise eserin manzum lügat olduğu bilgisi (Bursalı Mehmet Tahir 2016: 379; Bağdatlı İsmail Paşa 1951: 500) yazılınca bu konuda karışıklık oluşmuştur (Ateş 1957: 186-187). Kâtib Çelebi'nin Kâmûsu'l-Muhît'e göre kelime fazlalığı olduğunu düşündüğü eser, Ali Şîr Nevâî'ye atfedilen eser olabilir; ancak yazarı ve vefat tarihi hususunda karışıklık olmuştur.

5. Söz konusu eserler arasında her ne kadar isim benzerliği olsa da iki eser birbirinden farklıdır ve etkilenme durumu söz konusu değildir. Abdülcelîl b. Yûsuf, Menîni'nin eser istinsahından 119 yıl önce şerhini tamamlamıştır. Dolayısıyla söz konusu istinsah edilmiş nüshaları görmüş olamaz, eğer gördüyse eser Menîni'ye ulaşmadan önce Ali Şîr Nevâî'nin olduğu düşünülen asıl müsveddeyi görmüş olabilir, bu görüşe ise sadece tarihler uyduğu için varabiliriz. Eserin kendisini görmüş müdür? Kullanmış, hatta isminden esinlenmiş olabilir mi? gibi sorular akla gelebilir; ancak eserlerin isim verilme sebeplerinin farklı olduğu düşünüldüğünde, isimden

⁷ Kâtib Çelebi *Akhisarlı Abdülcelîl bin Yûsuf'un H.980 yılı civarında vefat ettiğini* yazmıştır. Bu bilgi Bursalı Mehmed Tâhir tarafından *Kanunî Sultan Süleyman devri ricâlinden bir zât olduğu* şeklinde verilmiş ve Bağdatlı İsmail Paşa bu iki bilgiyi birleştirerek eserine almıştır. Mehmet Nâil Tuman ise Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgiyi tekrarlamıştır. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde de bu bilgiler tekrarlanmıştır (Kâtib Çelebi 2007:786; Bursalı Mehmed Tahir 2016: 379; Bağdatlı İsmail Paşa 1951:500; Tuman 2001:155; <http://www.turkEDEBIYATIISIMLERSOZLUGU.COM/>. [Erişim:25.03.2020]).

⁸ "*Seb'atü Ebhur (Yedi Deniz): Dil hakkındadır bu eserin içinde el-Kamûs'a göre fazlalık vardır, (yazan Abdü'l-Celil b. Yûsuf el-Akhisarî'dir, 980 yılı civarında ölmüştür)*" (Kâtib Çelebi 2007:786).

etkilenme durumunun olmadığı anlaşılacaktır. Ali Şîr Nevâî'ye atfedilen sözlük temelde yedi kaynağa başvurulduğu için bu ismi almış ve Akhisarlı Abdülcelîl bin Yûsuf'un eseri yedi bahir şeklinde düzenlenmiş bir manzum sözlük olarak tasarlandığı için *Seb'atü Ebhur* ismini almıştır. Abdülcelîl bin Yûsuf, şerhinde bu eseri kullanmış olsaydı kanaatimizce kaynak olarak yararlandığı eserlerin arasında sayardı ve belki de isim benzerliği sebebiyle de özellikle anardı. Kullandığı eserlerin isimlerini ve bilgilerini verme konusunda oldukça titiz davranan Abdülcelîl bin Yûsuf, kaynaklarını hem mukaddime bölümünde tasnif ederek vermiş hem de metin içinde ilgili bölümlerin sonunda mutlaka yazarlarıyla birlikte anmıştır. Sonuç olarak; bu iki sözlüğün isim benzerliği ve birinin Arapça-Arapça diğerrinin Arapça-Türkçe hazırlanmış olmasından başka bir ortak yanı yoktur.

6. Daha önce de belirtildiği gibi çalışmamızın amacı; isimlerinin aynı olması sebebiyle çeşitli kaynaklarda iki ayrı eserin karıştırılmış olması mevzusuna açıklık getirerek bu iki eserin farklı kişiler tarafından yazılmış iki ayrı eser olduğunu eldeki delillerle göstermektir. Söz konusu Arapça-Arapça sözlüğün Ali Şîr Nevâî'ye ait olup olamayacağı hakkında şimdilik bir fikir ileri süremiyoruz. Bu sözlüğün asıl müellifinin kim olabileceği ya da Ali Şîr Nevâî'ye ait olup olamayacağı, niçin ona ait olduğunun düşünüldüğü, kelime sayısı mevzuları ise eserin bütün olarak ilmî bir neşri yapılıp ve güvenilir başka kaynakların ortaya çıkmasıyla anlaşılacaktır.

Kaynaklar

- Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisârî. *Şerh-i Seb'atü Ebhur*. Nuruosmaniye Kütüphanesi. Nuruosmaniye Koleksiyonu. 34 Nk 4755.
- Abdülcelîl bin Yûsuf el-Akhisârî. *Şerh-i Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Yahya Tevfik Koleksiyonu. No: 00312.
- “Ahmed el-Menîni” (1989). *İslam Ansiklopedisi*. C.2 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 100. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-el-menini> [Erişim: 25.03.2020]
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Ayasofya. No:4862.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi. No: 3217.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Şehid Ali Paşa. No: 2630.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Reisü'l-Küttab. No: 1086.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Reisü'l-Küttab. No: 1087.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Nuruosmaniye. No: 4752.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Süleymaniye Kütüphanesi. Atıf Efendi. No: 2718.
- Ali Şîr Nevâî. *Seb'atü Ebhur*. Beyazıt Devlet Kütüphanesi. Veliyüddin Efendi. No: 3106.
- Ateş, Ahmed (1957). “Ali Şîr Nevâî'nin Arapça Sözlüğü Hakkında”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 183-188.
- Bağdatlı İsmail Paşa (1951). *Hediyyetu'l-'Arifîn Esmâ'u'l-Mu'ellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, C.I. İstanbul: Vekâletü'l-Me'ârif, 500.

- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı Müellifleri*, Haz. M.A. Yekta Saraç. Ed. Mustafa Çiçekler. C.1. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA).
- Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Muradî (1874). *Silkü'd-Dürer fî A'yânî's-Sânî Aşer*, C.1. Kahire.
- Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi (2007), *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, C.2. Arapçadan Tercüme Eden Rüştü Balcı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kılıç, Filiz “Celîlî, Abdü'l-Celîl Efendi”. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/>. [Erişim:25.03.2020]
- Kut, Günay (1989). “Ali Şîr Nevâî”. *İslam Ansiklopedisi*. C.2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 449-453. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-sir-nevai> [Erişim: 25.03.2020].
- Levend, Agâh Sırrı (1956). “Nevâî'nin Arapça Sözlüğü”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara. 239-249.
- Levend, Agâh Sırrı (1957). “Nevâî'nin Eserleri”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara. 189-193.
- Levend, Agâh Sırrı (1958). “Türkiye Kitaplıklarındaki Nevâî Yazmaları”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. Ankara. 127-209.
- Levend, Agâh Sırrı (1965). *Alî Şîr Nevâî (Hayatı, Sanatı ve Kişiliği)*. C.1. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı. C.I. Ankara: Bizim Büro Yayınları.